

ישן וחדש.

(בקרת)

א) ילקוט שלמה, יכיל בעשרה מאמרות ענינים ספרותיים, חדשים נס ישנים, מדוייקים ומתוקנים ע"י מחברם Dr. S. Rubiu. קראקא 1896, בהוצאת המחבר.

ב) נצח ישראל, דברים העומדים ברום עולם ישראל והיהדות, דברים המוכיחים והמראים בעליל, אשר עם ישראל הוא עם נצחי, על ידי תורתו שהיא נצחית, יען כי מקורה הוא מקור אלהי, מקור בינה, אושר, משפט וצדק, מאת זאב בן טוביה שור. שיקאנא תרניז, בדפוס המחבר.

שני הספרים הנזכרים בזה, אם כי יפרדו בנושאם, יש להם השתוות והתחברות בכמה פרטים, ולכן אספתי יחד להגיד במאמר אחד את אשר מצאתי להעיר עליהם. ואולם בעיקר נכבד אחד נבדלו זה מזה: הראשון כתוב רובו בסגנון מדעי ועניניו נפרדים לעשרה מאמרות, אשר אין שייכות להם זה לזה, והשני כתוב בסגנון סובליציסטי ומטרה מסויימת למאמריו מראש ועד סוף, להעיר הלבבות לאהבת הדת הישראלית ולהראות את המאור שבמורדי התורה לפי השקפות הרור הנוכחי. שני הספרים נוגעים בעניני האמונות והדעות של עמנו ושל עמים אחרים, אלא שספרו של היר שלמה רובין הוא קובץ של חקירות מדעיות, בעוד שספרו של היר זאב שור נוסד על "הכלל העולה" מחקירות כאלה ונותן לפני הקוראים בסגנון נוח וקל את התמצית המוסרית שבהן. ר"ש רובין כתב את ספרו בעבור העוסקים בחקר ומדע לשמם ולאהבת החקירה, ור' זאב שור מתכוון להנאת הקוראים המבקשים תפקידם בספרי למוד וחכמה. למען ידעו מה לקרב ומה לרחק באמונות ודעות.

החכם ר"ש רובין, אחד מוקני בית המדרש הישן אשר החקירה העיונית היתה חיי רוחם, נותן לנו בספרו הנוכחי קבוצת מאמרי מדע, אשר רובם באו כבר בדפוס בכה"ע שונים ומחברות מספורות. ואולם עם כל זה הם בעינינו כחדשים, יען כי בהיותם מספורים עד הנה בכה"ע נשכחים, הסיח קהל הקוראים את דעתו מהם. קעת בהיותם מונחים לפנינו סדורים ומחוברים יחד, "מדוייקים ומתוקנים", הם בעינינו כפרוטנמא חדשה וימשכו אליהם עיני המשתוקקים לחקירות מדעיות.

המאמר הראשון נקוב בשם "אמונה ותבונה או הדת והדעת". מטרתו לחלוק על שיטת הפלוסופיא הדתית, כלומר ההשתדלות הנודעת, להתאים את מושגי האמונה עם מושגי הפלוסופיא, אשר לתכלית הנעלה הזאת נשאו טובי חכמינו את עיניהם. הריש רובין איננו מודה מעיקרא בתועלת החקירה הזאת. לפי דעתו, "הדת והדעת [הן] שתי אחיות צרות זו לזו". הוא מתרעם על אלה שעסקו במקצוע זה, כי גלאו ונואלו החכמים האלהיים, בחסצם לזווג הדת עם הדעת, וקראו לזווג הזה שאינו עולה יפה בשם

Religionsphilosophie. שהוא באמת שם אנדרונינוס, הכולל שני הסכים בנושא אחר, או טוטטוס, כי אין כאן לא דת ולא פילוסופיא, באשר אין פילוסופיא לדת, כמו שאין דת לפילוסופיא. וכל כך להוט המחבר אחרי שיטתו זאת, כי הדת והרעת שתי אחיות צרות זו לזו, עד כי יוסיף אומר, כי לא נתמלאה הדת אלא מתורבנה של הרעת, ולא התעלתה הרעת אלא על גב קבר הדת, כי עליה של אחת היא ירידה של אחרת, ומעולם לא ישבו הדת והרעת כשבת אחיות גם יחד בשוכה ונחת, כי אם נסתכו אשה אל אחותה בקוצות שערותיהן, לצרור אתהן ולקשרן בצמיד פתיל הניזון דמיוני, והיו אנוסות זו כזו.

משפט קשה כזה מוציא המחבר בהצעתו למאמרו זה, ומה שבא אחרי כן, איננו חווק לדבריו, הנאמרים רק בתור גזרה חותכת בלי ראייה ומוסת הניזון, כי אם מליצה בסגנון נחמד ונעים, על דרך שהיה המליץ שילר נוהג לכתוב, ובימיו היה הוונג הזה — מחקר עם מליצה — עולה יפה ומוצא חן ושכל טוב בעיני בני אדם, והנה אם גם נמחול על סגנון הדברים (כי בדורנו ולפי הטעם אשר בחכנו אנו מבקשים מחקר לחוד ומליצה לחוד), הלא נבקש ראייה וחווק למשפט כזה, המבטל בחדא מחתא את כל הספרות המדעית של עמנו מימי הבינים ואילך, ואפשר הדבר, כי לחכם כמחבר שלנו דבר שפתים כזה אך למותר, כי לו הוברר כבר הדבר עד לאין ספק, ובעיניו הוא מן המפורסמות שאינן צריכות לדאיה, אולם לנו נתונה הרשות לחלוק על דבריו, כל זמן שהם בלי טעם, לא חלילה שנאמר עליו, כי דבריו הם חסרי טעם, כי בודאי הם משובצים בעדי המליצה העברית; אבל לא נתן טעם מספיק למשפט קשה כזה, אשר אי אפשר לספרותנו לעמוד בו, ויען כי חובב אני את „החכמים האלהיים“, אשר השתדלו „לזווג הדת עם הרעת“ ומצא אני בהשתדלותם זאת דבר יקר וחשוב, אשר השאיר רשמיו לטובה בהתפתחות המין האנושי, וביחוד שותה אני בצמא דברי חכמי ישראל בימי הבינים, אשר אל המטרה הזאת נשאו את נפשם, לכן ארשה לי להשיב על דברי המחבר, עם כל הכבוד אשר ירחש לבי לו, כי האמת חביבה מאסלטון ואריסטו.

המשפט החותך: האמונה והרעת צרות זו לזו, איננו מוכן לנו בלי הנבלה מסוימת ומצומצמת של מושג „הרעת“, אם נבין במושג זה את הידיעות השמושיות וההנדרסיות, הנה ידיעות כאלה דבר אין להם עם הדת המסורה ללב, הן אינן צרות ואינן מסייעות להדת, כמו שלא נאמר, כי חכמת הגמטריא צרה להדת או מסייעת לה, אבל אם נבין במושג „הרעת“ את הפילוסופיא וכל החקירות השייכות לה, אמנם אפשר לנו לאחד אותה עם התמצית המוסרית של האמונה, יען כי באמת לא מצאנו עוד הנבול האמתי בין זו לזו, כל אמונה צרופה יש לה מה מן הפילוסופיא, ובכל פילוסופיא (אם לא נוסדה על המטריאליסמוס) יש מה מן התמצית הדתית, אפשר לנו להיות עמקנים במהות ההשגה האנושית ולרעת את כל עיקרי הפילוסופיא לסי התפתחותה בימים האחרונים ועם כל זה תהיה הדת חביבה עלינו ונשתדל בקיומה, כמו שעשה גם קנט, אחרי רדתו לעומק הבקרת הפילוסופית (קריטיציזמוס) עד הקצה האחרון, הדת נוסדה בעיקרה על הרגש והיא טבעית באדם, ואולם עיקריה בנוגע לרעות, כמו האמונה באל אחד, בורא ומנהיג, השארת הנפש, נמול ועונש וכיוצא, אפשר להתאימם עם החקירה המדעית ואין בזה שום הפלגה יתרה, הלא רואים אנו, כי חכמים גדולים ורבי המדע, כמו פילון, הרשביני, הרמב"ם, הרלב"ג ודומיהם, מצאו די ספוקם הרוחני בחקירה כזו, ואי אפשר לחשוך את החכמים האלה בחניפות וצביעות, אלא בודאי האמינו באמת ולב תמים, כי עלה בידם לפי מצב החקירה

המדעית שבימיהם. להתאים הדת עם הדעת. ואם המחבר הנכבד איננו מסכים לכלל העולה מדבריהם ואינו מרצה בוונג זה, על כל פנים לא יוכל להחליט בפשיטות, כי גואלו החכמים האלהיים בפעולתם המדעית הזאת. הרשות לכל איש לחלוק על דבריהם, אבל לא יתכן להחליט, כי אין ממש בשיטה זו, וכל האוחזים בה רודסים אחרי ההבל ויהבלו. גם קנט השתדל בזמנו. לזונג הדת והדעת¹, ואם גם לא נודה לכמה פרטים מסברותיו, אבל על כל פנים לא יצא זה מגדר המימ הפלוסופי. חסצנו הוא, כי ירחיב החכם ריש רובין את דבריו במשפטו זה, להעמידהו על אדני ההצעות המדעיות כיר ידיעותיו הרבות במקצוע זה, ויתבררו ויתלבנו המושגים בענין היקר והנכבד הזה. אבל אם יבוא עלינו רק כנורה ומלחא בלי מעמא, לא נאבה ולא נשמע לו.

בשלושה מאמרים מספרו (מאמר שני: המנים בסרס ומדי; מאמר שביעי: הצדוקים בארץ יהודה; מאמר עשירי: מבוא לספר קהלת) עוסק המחבר הנכבד בעניני דעות ואמונות של הפרסים והיהודים ויחוסן לדת ישראל. החקירה במקצוע זה חשובה במאד וכבר נדבר בה הרבה. והנה אין להטיל ספק באמתת הדבר, כי בכמה ענינים נראה השפעת הדת הפרסית על התפתחות מושגי דתנו. בין שתהיה ההשפעה הזאת חיובית ובין שתהיה בשלילה, ריל, כי אפשר שהשפיעה הדת הפרסית על דת ישראל באופן שכמה ממושגי הדת הראשונה נכנסו אל האחרונה, וזו היא השפעה חיובית; אבל יתכן גם כן, כי חכמי ישראל בזמן מן הזמנים, בראותם את השפעת הדת הפרסית ובספרם לבלי יכולע על ידה לדתנו, כי העם שועה אחריה, לכן עשו פרסום וסיני בדבר, להרחיק את בני ישראל ממושגים דתיים חדשים מקרוב באו, וזו היא השפעה בשלילה. ושני מיני ההשפעה רואים אנו כבר בכה"ק, שהרי בדניאל מוצאים אנו סימנים מובהקים, כי נכנסו מושגי דת הפרסית לדת ישראל, ולעומת זה אנו רואים, שהנביא שעמד לישראל בסוף גלות בבל הוא טוען נגד דעות מקובלות בעם פרס². כל זה נראה בחוש ואי אפשר לטוען נגדו. ואולם מצד אחר עלינו להתנגד נגד ההפרזה, שהפריוו רבים מחכמינו ומחכמי אומות העולם בדבר ונדרשו את הסאה, באופן שכמעט עשו את הדת הישראלית כסניף לדת פרס או לדת בודהא. גם המחבר הנכבד הלך בעקבות החכמים האלה ועוד הוסיף עליהם, ועל זה יש לי להשיב.

בעיקר הדברים עלינו להחזיק כיסוד ראשון, כי סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ובמצאנו איזו השתנות בין מושגי דת זו ומושגי דת אחרת, אל נבהל על פינו להחליט, שהאחת לקחה מהשניה, כי בענינים כאלה, אפשר שתתפתח דת אחת, אם בכמה עיקרים דומה היא לחברתה, באופן אחד עם חברתה, מבלי שירדע האחת מהשניה כלום. הדת הפרסית ודת בודהא שתיהן מצוינות בזה, שאינן עבודת כוכבים ומזלות ואינן מתהוללות באלילים כיתר הדתות באזיא בזמן ההוא. בדבר הזה יש להן השתנות עם הדת הישראלית. לכן יתכן, כי בכמה פרטים התפתחו שלשתן באופן אחד, ואם נמצא בדת ישראל איזה מנהג או למוד מוסרי הדומה לזה שנמצא בדת הפרסים או בתורת בודהא, אין מזה ראיה, כי מדתות האלה נכנס הדבר לדתנו. המחבר, למשל, לוקח איזה פתגמים ולמודי מוסר בכה"ק ומראה דמיונם ללמודי מוסר בדתות האחרות וע"ז הוא בונה מגדלות נבוהים, אם, למשל, נמצא במשלי: טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלונכר עיר, וכזה יאמר בודהא: הכובש את יצרו הוא הנבחר בנבורים, משול ברוחו הוא טוב אלף פעמים מנצוח על אלף

¹ הארכתי בענין זה בספרי „דעת אלהים“ חלק א'.

אויבים במלחמה. — הרי מאמרי מוסר כאלה שנורים בפי כל עם ועם מעמי הקדם. ואין מן הצורך, כי ילמדום זה מזה, כי אם יולדו ברוח העם מאליהם. אמנם נודה לדבריו. כי חלק מאזהרות הרבות הנמצאות בתלמוד ע"ד החוב לקחת אשה ולהוליד בנים בא ע"י השפעת מושגי הדת הפרסית. אולם גם בזה צריכה מתינות גדולה. ולא כל דבור ודבור בענין זה לקחו מתורת צורואסתר. כי יתכן שמעליהם עמדו על הלמוד המוסרי הנמצא בחוב זה. להרבות בנים ולהעמיד תולדות. שאלמלא כן נמצא העולם חרב וזרעו של אברהם אבינו בלה. ויתכן, כי רבים מן המאמרים האלה נאמרו רק בזמן השמד ושעת הגיירות מצד הרומאים. שאז אמרו רבים: בדין שלא נישא אשה ולא נוליד בנים לבהלה. ונגד זה באו האזהרות מצד החכמים להפליג בשבח מצות פריה ורביה. סוף דבר: בחקירה הזאת נמצא, כי בתפשונו מרובה לא תפשונו כלום וכל המוסף נורע. עוד עלינו לשים לב לעיקר חשוב אחר: הן השפעת הדת הפרסית על בני עמנו בא"י נפסקה מימות אלכסנדר מוקדון ואילך, ויחס היהדות הכבלית, אשר שם היתה ההשפעה הזאת מתמדת והולכת. אל היהדות הפליסטינית שרם היה, ובראותנו איזה מאמרים ולמודי מוסר, אשר יצאו מפי מרי דאנדא א"י, יקשה בעינינו ליחסם לתורת צורואסתר. גם אם ידמו לפי ההשקפה הראשונה ללמודי מוסר הנמצאים בה.

במאמרו הצדוקים בארץ יהודה הלך המחבר בעקבות ר"א ניגר ובוה כון אל המטרה הנכונה. בכמה מקומות העירותי על זה, כי דעת ראי"ג היא היותר עיקרית בפינה זו ומיוסדת היא על הפסיכולוגיה ההספורית, ורק מולה נרם, כי לא נתקבלה בכל ספרי החקירה מסוג זה, כי אם נדחתה מפני תורה אחרת. העיקר היותר נכבד בהבנת המקרים האלה הוא, כי הריב בין הצדוקים ובין הפרושים היה ברובו ריב מדיני; כי הצדוקים קדמו לפרושים, כמו שתמיד קדמו האריסטוקרטים להדימוקרטים בכל עם ועם. נגד זה אמנם יש לנו עדותו של יוסיפוס, האומר, כי בתחלה היו הפרושים, מיסדי תורה שבועים, ונגדם קמו הצדוקים, המכחישים בה, יען כי לפי דעתם עברו הראשונים את הגבול הנאות. והנה אמנם לא נוכל לבטל את עדותו של יוסיפוס, אשר קרוב היה לזמן התחלת המחלוקת הזאת ובימיו עוד לא עברה ובטלה מעולם היהדות. אבל במה דברים אמורים, אם היה יוסיפוס מתכוון לתת לנו ציור נאמן מהמקרים האלה, בלי נשיה מנקודת האמת. אולם הלא עינינו רואות, כי שנה יוסיפוס בכונה את פני הענינים ונתן להם תואר זר לנמרו, באופן שיוכח לנו, כי שתי כתות פלוסופיות נלחמו זו בזו. לכן עדותו איננה נאמנת לנו עוד ויותר מקובלים לנו רשמי ההספוריא לפי מה שהבינם ראי"ג. עוד עלי להעיר על דבר אחד בחקירה זו של המחבר הנכבד. הוא משתמש להצעתו המדעית בכל המאמרים התלמודיים אשר בהם נזכר שם צדוקי"י. אך הן לא תמיד שם צדוקי"י הוא העיקר במאמרים כאלה, וכנודע שמשו בשם זה מסני היראה. ובאמת מביא הרי"ש רובין כמה מאמרים שמיחסם לצדוקים, ואנו נדע ע"פ סימנים מובהקים, כי שם צדוקי בהם לאו דוקא.

יתר מאמריו הם חשובים ונכבדים במקצוע חכמת ישראל, והקורא הרגיל בחקירות כאלה ימצא בהם נחת, בין שיסכים לכל חקירותיו ובין שיתנגד להן. כי סוף סוף דברי חכמה הם ונאמרים בכובד ראש מפי חכם, אשר החקירות האלה אומנותו. דברי חסין נמצא במאמריו: תולדות אלישע בן אבויה, סררים במספר השבעה, הכוללים ענינים יקרים, מאוספים מטובי החכמים אצלנו. כן מצטיינים מאמרי החבור הזה בסגנון נעים המאחד מחקר עם מליצה, וגם אלו שאינם מרוצים בזווג כזה, הפעם יעברו על מדתם.

כבר הקדמתי ואמרת, כי ספרו של ה"ר זאב שור נוסד ג"כ על ענינים כאלה, אם כי כתוב הוא בסגנון אחר ובשביל קוראים אחרים. אבל ה"ר שור יושב וכותב באמריקה ורוב דבריו אי אפשר לנו לספל בהם מפעם ידוע, ובלי ספק כן רק לקוראים אשר בארץ ההיא. הכלל העולה מדבריו נמצא בשער הספר, כי מכון הוא להוכיח, כי תורת ישראל היא תורת אמת וחיי עולם. המתבר מעביר תחת שכמו הרכה דעות דתיות של ימי קדם ושל ימינו אלה ומעמיד אותן מחוזה מול מחוזה לעומת הדעות הדתיות בישראל. בדרך זה הוא מביא את מנהגי עמי הקדם; שהיו שטופים בעבודת אלילים ובמנהגים גרועים ובכל דברי נבלה; לעומת זה נראתה הדת הישראלית כמקור מים חיים בארץ מלחה. רבים מהקוראים העברים בלי ספק ישמחו על כל הידיעות אשר אסף המתבר מספרי אסופות במקצוע זה. החפץ לעמוד על אמתת הדברים ימצאם בספרו של דילינגר. עבודת כ"ס והיהדות. בסגנון זה כתב גם ר"ז שור, אלא שהיוצא מדבריו הוא, כמובן, שונה מכלל העולה מדברי דילינגר.

והנה אם אי אפשר לנו להביא דברי המחבר במשפט בנוגע לזכויות עם דעות דתיות, אפשר לנו לספל בדבריו, כמה שהוא מתוכח עם הטועים מבני עמנו, בין האורתודוקסים הקיצונים מצד אחד ובין המתקנים באמריקא, ההולכים ג"כ עד הקצה האחרון, מצד אחר. המחבר הנכבד מחויק ברעיון ישוב איי ומוצא בו עיקר גדול לקיום עמנו ולתחייתו. ארץ ישראל היא בעיניו המדינה היחידית, אשר בצדק ובמשפט נוכל לדרוש, כי תפתח את שעריה לנו, כי נחלת אבותינו היא וזכות אורח לנו בה. לא נבוש להניד האמת, כי דברים כאלו נוח לנו שלא נאמרו משנאמרו. . . אין אנו מומינים את התונר לדין, כי ישיב לנו את נחלת אבותינו, ואם נעשה כזאת. כודאי נססיד. אנו מוצאים נחת בקולוניות עבריות בא"י החוסות בצל ממשלת טורקיא מפני טעמים רבים, שכבר נשנו ונשלשו פעמים אין מספר. אבל אין אנו באים בטענה על התונר, כי מחוייב הוא לתת לנו דריסת הרגל בארצו. תביעות כאלה יפות הן בדמיון איש נלהב, אבל אינן עומדות לפני תנאי החיים בעולם המעשה, ושמע התונר טענות כאלה ויככה את נחלת ישראל. יותר מקובלים לנו דברי המחבר, כי הדעה הציונית היא חשובה לנו. אם אנחנו הפצים להשאר נאמנים לדתנו ואמונתנו. אבל גם המשפט הזה החביב עלי ביותר, מפני שמתאים הוא עם הגיוני רוחי, צריך לבאור ארוך מאוד. הן יש לאומיים נלהבים בישראל, אשר ישאו את נפשם אל הדעה הציונית, אף כי אינם נאמנים לדתנו ואמונתנו, וטעמם ונמוקם עמם, כי רק אל התוכן הלאומי שבדעה זו הם נושאים את נפשם. עם אחר טראשי המדברים בשאלה זו בנרמניא היה לי זכוח דברים, והוא אמר בלי שום הצטרקות: "הצרפתי, הנרמני וכל איש ואיש מחבב את עמו. בין שהוא בן אמונה זו, או בן אמונה אחרת. וכי יחדל האיטלקי להיות איטלקי אם איננו קתולי, או האנגלי מלהיות אנגלי אם איננו מחויק בדת האנגליקנית? אף אני בן: אל הרעיון הלאומי בישראל אני נושא את נפשי באמת ובלב תמים, אבל רחוק אני ממנהגי הדת הישראלית, שאינם לפי רוחי". ומה נעשה לאחינו זה, ביום שידוכר בו? האם נוציאהו מן הכלל? או האם נבדוק בכל איש הבא בשם הדעה הציונית, אם ציצית לו על ארבע כנפותיו ואם קיים את התורה בתרי"ג מצוותיה?

המתבר מביא את ספרו של ה"ר תיאודור הירצל בהתפעלות גדולה ומדבר משפטים עם אלה, אשר התנגדו למחברת זאת. כבוא הירצל עם ספרו. . . יצאו כל שונאי ציון ממחבואם ככמהין ופטריות אחרי הנשם. המתבוללים הביישינים והמתבוללים אשר לא

ידעו בושט מעבר האחד ובעלי. התעודה' [כלומר אלה אשר יחסו תעודה מיוחדת לישראל בעמים] מעבר השני, וסתם מקשנים וסתם לצים מכל העברים". כמדומה לי, כי הריז שור גדש סה את הסאה. כשיצא ספרו של הירצל לאור, לא הרבו לדבר בו כל כך מטעמים רבים. כי באמת לחובבי ציון היו כל דבריו רק כיהודה ועוד לקרא, ומה שנאמר בחבורו כבר נאמר פעמים אין מספר בזמן עשר שנים. מעת החלה חבת ציון לפעם במחנה ישראל. מצד השני אין עוד "מתבוללים" קנאים במחנה עמנו, כמו שהיו לנו לפני עשרים שנה, יען מעט מעט המסו הצרות את לבם, ואפילו אלו שאינם מודים בתועלת ישוב א"י, עכ"פ עומדים הם מנגד כנדהמים ואינם יודעים מה להשיב. לפני חמש עשרה שנה, בעת החלה התנועה הזאת, עוד נמצאו כאלה בעמנו (והם היו המרוכבים), אשר התברנו בלבם, כי שלום יהיה לנו בקרוב, ושנאת העמים אלינו תחלוף בזמן קצר. אולם בזמן האחרון ראו ונוכחו, כי הרעל הנורא הזה כבר נכנס בעורקי רוב עמי ההשכלה, וימים רבים יעברו טרם תכרת שנאת ישראל מן הארץ. אפשר הרבה, כי גם כעת מחולקים הם עמנו ברעות ע"ד תשועת ישראל, אבל גם למתבוללינו חסר כעת הבטחון בחילם, ובשעה שהם מיעצים כזה וכזה לפי רוחם, לבם יסיתם בספק. אולי הצדקה עם שכנגדם, ועכ"פ אינם נלחמים בהם בעקשנות יתרה. ואולם בהתפרסם חבורו של הירצל כך היה הדבר. סופרים אחדים נלהבים בחבת ציון הרימו את החבור על גם ויצעקו לאמר: תשועת ישראל כבר באה, שהרי אדם גדול כהירצל. אשר לפני מלכים יתיצב (כמליצת המחבר) מסייע לנו, וכאלה מהדבורים. לקול הצעקה הזאת אמרו אחרים, אשר גם הם על דגל חובבי ציון יחשבו, כי אין שום סבה להתפעלות הזאת. הירצל הוא סופר חשוב בלי ספק ואחד מסופרים התמידיים במ"ע מפואר בווינא, אבל לא האציל מרוחו על מה"ע ההוא, כי ידבר זה בשם רעיון ישוב א"י או רעיון תחית האומה (שהרי הירצל לא תקע מסמרות בדבר, שרק מציון תבוא תשועת ישראל, ואי"כ גם המחבר שלנו איננו מסכים לו). כי אם בתור איש פרטי כתב אוטופיה נעימה ומסרה לנו בתור שיטה איקונומית. וע"ז טענו כמה סופרים: אין משיבין על האגדה, ואם רק אוטופיה כתב לנו הירצל מושב; אבל אם בא באמת ליסד מדינה על שיטה איקונומית, אין הרשות בידו להקל לו הדבר כ"כ, ובכלל אין "מיסדין" מדינה או קבוץ מדיני על מניות (אקציען בלע"ז). ומצד השני טענו נגד ה"ר הירצל, כי אין לו ידיעה כל שהיא בספרות ישראל ובתולדתו ולכן עשרה זו איננה הולמתו.

אפשר לאדם להיות משלומי אמוני ישראל ולהתנגד לרעיון ישוב א"י וכן להפך, כאשר אמרתי למעלה. אולם גם בחבת ציון יש כמה נונים. למשל אני הצעיר באלפי ישראל חובב ציון אני לפי רוחי ודעתי, וכשם שכל חובבי ציון יצרו להם החבה לא"י על פי רוחם, כך הרשות בידי לחבב את ציון לפי השקפתי אני. ואם לא אהיה נלהב ליסוד קולוניות בא"י, בכ"ז אפשר שזכר ציון יהיה יקר וחשוב מאד בעיני, ובזכר זה אצמצם כל אהבתי לישראל וכל רגש הלאומי שבי. לכן מצד זה אין מן הראוי לבוא בעקיסין על כל איש, אשר בפרט מן הפרטים אין לבו שלם עם "חובבי ציון", ואין הזכות לנו לגרשהו בגלל זה מהסתפח בנחלת ה'. כמו בכל איריאל, כן גם בענין הנעלה הזה, כל אחד בונה במה לעצמו בסתר אהלו, ואין מדקדקים עמו, אם הוא יהודי נאמן לעמו ע"פ המטבע שטבעה לה חברה אחת, אפילו גדולה ונכבדה מאד. מטעם זה, אודה ולא אבוש, היו לי רוב דברי המחבר במקצוע זה כעשן לעינים; ואף כי בכלל נעים לשמוע דברים הנאמרים ברגש וברוח אהבה לישראל, אך לא כשהם נאמרים נגד אוהבי עמם

לפי רוחם ולפי מטבע שטבעו להם המה בדבר. האם נכוף הר בניגית עליהם, כי יאהבו עמנו דוקא בנוסח זה ולא בנוסח אחר?
 גם במה שטוען המחבר נגד בעלי ה"התעורה" בישראל יש להשיב עליו. אבל לא סה המקום להאריך בזה ואחשוך את הדברים לעת אחרת.
 בכלל אומר, כי כל איש מישראל הקורא עברית ימצא בספר זה עונג ותועלת גם יחד. ואפילו הדברים שאינם חדשים נקראים בו ברצון, מפני שערוכים הם בסדר נעים ובסגנון יפה ובהתפעלות עצומה.
 ד"ר שמעון ברנסלר.

לרוח היום.

III.

עם כל צרכנו לברר ולהבין יחס העמים אלינו, בשביל להכיר מעמדנו בקרבם, חשוב אנכי לצורך עוד יותר גדול, לצורך עצמי, לברר ולהבין את יהוסנו אליהם. כי האדם החי ומרגיש, כמו שהוא פועל הוא גם נפעל מכל אשר מחוצה לו, וכשם שיש לו חפץ לדעת פעולתו על אחרים מה היא, כך, ועוד יותר, עליו לתת לעצמו דין וחשבון מפעולת אותם האחרים עליו, על מעמדי נפשו הנפעלים מהם.
 דבר זה מונח בטבע כל בן חורין שאינו מותר על קיומו ועל זכותו לעמוד ברשות עצמו. מה שאין כן באחינו שבמערב וכיוצא בהם, עבדים בני חורין. הם מספלים כל ימיהם רק בהרשמים שעושים אנו ומעשינו, מנהגינו ומחשבותינו, רצוננו ושאיופותינו — על העמים שכנינו; ורק שני דברים ממלאים את לבם תמיד: למה יאמרו הגוים? ומה יאמרו הגוים? בעוד שהם מסיחים דעתם לגמרי מעצמותנו אנו ואינם שואלים לאידך גיסא: מה אומרים אנחנו? אינם שמים לבם להכיר ולהבין את הרושם אשר עושים כל החביעות והתלונות, השנאות והנגודים, הצרות והמועקות — עלינו ועל הלך נפשנו, בתור בני אדם חיים ומרגישים את מהותם, בתור בני ישראל. ואם פה ושם ימצאו שרידים אשר יעלו על לבם מעין הרהורים כאלה, הנה עוברים עליהם בשתיקה ושמים לא יזכר בקרבנו, בעוד שאנו תוקעים ומריעים על כל מאורע קטן ועל כל הרהור קל הנוגע ל"שנאת עולם לעם עולם".

על חזיון אחד מעין זה, שלפי ידיעתי איש לא שם לבו אליו עד היום, הנני רוצה לדבר הפעם, אף כי כבר עברו עליו שנים אחדות: דברים כאלה שוים לנו להכירם גם אם לא מאתמול הם.

לודווג יקבובסקי, אחד מהמשוררים והמספרים הנודעים ב"מהלך החדש" אשר בספרות האשכנזית, כתב לפני שלש שנים רומן גדול בשם: "וורטר העברי" (*), שעשה רושם גדול ויצא לאור במהדורות אחדות.

תלאות וורטר של גטה — שבשמו הוא משותף עמו — הן תלאות נפשיות פרטיות שיסודתן במלחמת "היחיד" עם סדרי החברה המעיקים עליו, מלחמה שבה הוא נופל שדוד ועובר מן העולם. אבל אותן התלאות של "וורטר העברי" הן תלאות נפש עברית, שמקורן במלחמת איש ישראל עם מתלך החיים של העמים אשר מסביב לו, וגם הלוחם הזה נופל שדוד . . .

*) Ludwig Jacobowsky: Werther, der Jude. Ein moderner Roman. Berlin 1893.